

شماره چاپ: ۷۹۷

دوره نهم - سال دوم

شماره ثبت: ۳۷۶

تاریخ چاپ: ۱۳۹۲/۸/۵

اظهار نظر کارشناسی درباره:
«طرح آموزش‌های فنی و حرفه‌ای»

کد موضوعی: ۲۱۰

شماره مسلسل: ۱۳۴۶۱

دی‌ماه ۱۳۹۲

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۲	بررسی عنوان طرح «آموزش‌های فنی و حرفه‌ای»
۳	بررسی مقدمه طرح
۹	متن «طرح قانون آموزش‌های فنی و حرفه‌ای»
۲۳	نتیجه‌گیری
۲۴	پیشنهاد
۲۴	منابع و مأخذ

اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح آموزش‌های فنی و حرفه‌ای»

چکیده

با وجود اهمیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و تأکید قوانین برنامه توسعه از برنامه اول تا برنامه پنجم، تاکنون این آموزش‌ها از یک نظام جامع در اهداف و وظایف و همچنین در اجرا برخوردار نشده است. هدف از ارائه این طرح در واقع رفع این نقیصه و ساماندهی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است که متأسفانه در تدوین به سمت گسترش اختیارات و وظایف سازمان فنی و حرفه‌ای که ارائه‌کننده آموزش‌های کوتاه‌مدت غیررسمی است سوق یافته و به ارائه‌کنندگان اصلی این آموزش‌ها در حوزه آموزش‌های رسمی (وزارتین علوم، تحقیقات و فناوری و آموزش و پرورش) اهداف و وظایف آنها و قوانین بالادستی دستگاه‌ها توجه نشده است.

نکته قابل تأمل دیگر گستردگی حوزه آموزش در این طرح است که به موجب آن سازمان فنی و حرفه‌ای ارائه آموزش به نیروی انسانی در همه سازمان‌ها و ارگان‌های دولتی، غیردولتی و نظامی موجود در کشور را عهده‌دار خواهد شد درحالی که حتی تعریف مشخص و جامعی از آموزش فنی و حرفه‌ای ارائه نشده است و منطبق با اسناد بالادستی از جمله بند «۲»، «سیاست‌های کلی اشتغال» (ابلاغی مقام معظم رهبری - ۱۳۹۰) آموزش در این سطح و وظیفه مجموعه نظام آموزشی اعم از آموزش عالی، آموزش و پرورش و آموزش فنی و حرفه‌ای است.

در مجموع باید گفت طرح آموزش‌های فنی و حرفه‌ای دارای ایرادات متعدد شکلی و ماهوی است که اصلاح آن نیازمند تشکیل کارگروه کارشناسی با همکاری همه دستگاه‌های ارائه‌دهنده آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است، ازسوی دیگر با توجه به ماهیت اجرایی طرح و با توجه به گستردگی وظایف و اختیارات سازمان فنی و حرفه‌ای به واسطه آن نیازمند پذیرش دولت و دستگاه مطروحه می‌باشد.

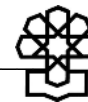
لذا پیشنهاد می‌گردد با توجه به اهمیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و نیاز به هماهنگی و سیاستگذاری واحد در این حوزه و با توجه به بند «۲» سیاست‌های کلی اشتغال ابتدا قانون نظام جامع آموزش‌های فنی و حرفه‌ای تدوین و سپس نحوه اجرای آن ازسوی دولت با ارائه لایحه مشخص گردد.

مقدمه

با وجود اهمیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و نقش آن در توسعه پایدار و توجه مسئولان کشور در تدوین قوانین برنامه نسبت به این موضوع، خصوصاً تصویب ماده (۵۵) قانون برنامه چهارم و ماده (۲۱) قانون برنامه پنجم توسعه و پس از آن سیاست‌های کلی اشتغال، هنوز دستگاه‌های مجری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و بخش خصوصی در حوزه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، تحت هماهنگی در سیاستگذاری و مدیریت برنامه‌ریزی قرار نگرفته‌اند و دولت نیز به وظایف خود در این موارد عمل نکرده است. البته دولت نهم و دهم تلاش‌هایی در این زمینه انجام داده است که می‌توان به آیین‌نامه نظام جامع آموزش مهارت و فناوری (مصوب ۱۳۹۰/۸/۱) و پس از آن آیین‌نامه نظام صلاحیت حرفه‌ای در هیئت وزیران (مصوب ۱۳۹۱/۷/۲۳) اشاره کرد که به دلایل مختلف از جمله عدم توافق مجموع ارائه‌دهندگان، تاکنون اجرا نشده است. به همین دلیل برخی از مسئولین دستگاه‌ها با همکاری برخی نمایندگان اقدام به ارائه طرح‌هایی از قبیل تشکیل سازمان ملی مهارت، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و یا دولت اقدام به ارائه لوایحی مانند اصلاح قانون کار و تعیین وظایف وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی کرده است که در این دو لایحه سازمان ملی مهارت تشکیل شده فرض شده است. این طرح نیز ظاهراً در راستای هماهنگی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با تشکیل شورای عالی تدوین شده است، درحالی که آموزش‌های فنی و حرفه‌ای تجربه شوراها را با عدم موفقیت پشت سر گذارده است. شوراها بین‌دستگاهی تاکنون تجربه مثبتی در هماهنگی و نظارت بر عملکرد دستگاه‌های مرتبط را نشان نمی‌دهد. با توجه به نکات فوق‌الذکر به بررسی طرح ارائه شده می‌پردازیم.

بررسی عنوان طرح «آموزش‌های فنی و حرفه‌ای»

در عنوان طرح قلمرو قانون مشخص نشده است. با توجه به قلمرو گسترده این آموزش‌ها اعم از رسمی، غیررسمی و سازمان نیافته، عنوان باید بیان‌کننده حیطه و قلمرو قانون باشد. بهتر است از عبارت کامل‌تری استفاده شود.

بررسی مقدمه طرح^۱

بند «۱» - این قانون در راستای عملیاتی نمودن بند «۱۳» اصل سوم، اصل بیست‌وهشتم، بند «۲» اصل چهارم و سوم، بند «۷»، اصل چهارم و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تدوین شده است.

طراحان در ابتدای مقدمه توجیهی، طرح را در راستای عمل به قوانین خصوصاً قانون اساسی و اسناد بین‌المللی عنوان کرده‌اند. درحالی که این اصول و بندهای آن ارتباط مستقیمی با این طرح ندارد. - «بند «۱۳» اصل سوم قانون اساسی: تأمین خودکفایی در علوم و فنون، صنعت و کشاورزی و امور نظامی و مانند اینها».

- «اصل بیست‌وهشتم قانون اساسی: هر کس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند. دولت موظف است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون، برای همه افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی را برای احراز مشاغل ایجاد نماید».

- «بند «۲» اصل چهارم و سوم قانون اساسی: تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به‌منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند، در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد. این اقدام باید با رعایت ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی عمومی اقتصاد کشور در هر یک از مراحل رشد صورت گیرد».

- «بند «۷» اصل چهارم و سوم قانون اساسی: استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور».

بند «۲» - عضویت کشور ایران در سازمان بین‌المللی کار و یونسکو و تأکید این ارگان‌های بین‌المللی بر لزوم توجه به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است که در ۹ توصیه‌نامه مختلف، از جمله توصیه‌نامه ۱۹۵ توسعه منابع انسانی، موارد زیر قید شده است.

(الف) صلاحیت حرفه‌ای باید جانشین مدارک تحصیلی برای استخدام و اشتغال به کار شود.

(ب) در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای استانداردهای ملی مطابق با استانداردهای بین‌المللی

تهیه و اجرا شود.

۱. هرچند مقدمه طرح جزء قانون محسوب نمی‌شود ولی از آنجایی که بنیادهای نظری طرح در مقدمه آورده شده است ضروری است که مورد بررسی قرار گیرد.

ج) آموزش‌های فنی و حرفه‌ای باید افراد را برای اشتغال در یک حوزه حرفه‌ای وسیع آماده کند. بند «۲» و اجزای آن به مفادی از اسناد بین‌المللی اشاره کرده‌اند که این مفاد در این اسناد موجود نیستند. در بند «الف» به جایگزینی صلاحیت حرفه‌ای به جای مدرک تحصیلی اشاره شده و در بند «ب» به تطابق میان استانداردهای ملی با استانداردهای بین‌المللی، درحالی که منبع اصلی به درستی مشخص نشده است و در بررسی این اسناد چنین موضوعاتی با چنین عباراتی قید نشده است. البته در کنگره‌های بین‌المللی مفاد مشابهی وجود دارد که طراحان طرح به کنگره‌ها اشاره کرده‌اند.

در مورد بند «ج» یک نکته قابل تأمل است، براساس آخرین تعریف یونسکو، آموزش و تربیت فنی و حرفه‌ای، آموزش برای حرفه و شغل می‌باشد در صورتی که این بند وظیفه این نظام آموزشی را محدود به حوزه حرفه‌ای وسیع (به دلیل آنکه آموزشی فنی و حرفه‌ای مداوم و حین کار نیز مورد توجه قرار گیرد) کرده است.

بند «۳» - در کشور ایران سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای در سال ۱۳۵۹ تشکیل شده و نیازی به ایجاد ساختارهای جدید دیگر که موجب فرجه شدن دولت و عریض و طویل شدن مبادی اداری می‌گردد نمی‌باشد. فقط با کمی تغییر در چارت اداری و اصلاح برخی از مشاغل این سازمان و تقویت نیروی انسانی آن می‌توان نظام آموزش فنی و حرفه‌ای و نظام صلاحیت حرفه‌ای را اجرا نمود. در این خصوص اما خلأ قانونی وجود دارد که تصویب این قانون بستر مناسب و منسجم آن را فراهم می‌کند.

صرف قدمت سازمان نمی‌تواند توجیهی برای گسترش اختیارات و وظایف سازمان باشد، قدمت هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و آموزشکده‌های فنی و حرفه‌ای که ارائه‌کننده آموزش‌های رسمی هستند بیش از سازمان فنی و حرفه‌ای است، به‌علاوه براساس قانون کار وظیفه این سازمان بخشی از قلمرو مبحث کارآموزی و فصل آموزش قانون کار است و لذا نمی‌تواند پوشش‌دهنده نظام آموزشی و صلاحیت حرفه‌ای در حوزه آموزش رسمی در دستگاه‌های دیگر از جمله آموزش و پرورش و دانشگاه فنی و حرفه‌ای باشد.

با توجه به شرح وظایف پیشنهاد شده برای سازمان فنی و حرفه‌ای در این طرح علاوه بر تغییر چارت و تقویت نیروی انسانی، سازمان نیاز به استخدام‌های جدید و طراحی و تدوین اساسنامه‌ای منسجم دارد.

محتوای این بند تکلیف اجرای مواد (۱۰۷) و (۱۰۸) قانون کار و آموزش افراد جویای کار را با مشکل مواجه می‌کند. از طرف دیگر براساس نظام صلاحیت حرفه‌ای ملی باید کلیه مشاغل و

حرفه‌ها طراحی مجدد شوند و در این راستا نمی‌توان تنها بخشی از مشاغل را اصلاح کرد، درحالی که نظام صلاحیت حرفه‌ای ملی خود نیازمند تصریح و تصویب قانون است که در این طرح به آن اشاره نشده است.

بند «۴» - متأسفانه علیرغم وجود ماده (۵۵) قانون برنامه چهارم توسعه و ماده (۲۱) قانون برنامه پنجم بحث صلاحیت حرفه‌ای هنوز عملیاتی نشده و نیاز به یک قانون روشن و شفاف و یکپارچه و منسجم از سوی مجلس شورای اسلامی را طلب می‌کند.

ماده (۵۵) قانون برنامه چهارم با توجه به انقضای آن موضوعیت ندارد، مستند قانونی کنونی، ماده (۲۱) قانون برنامه پنجم توسعه است که در دو بند («د» و «ه») آن نظام منسجم آموزشی و صلاحیت حرفه‌ای ذکر شده است.

در این طرح دلایل صلاحیت حرفه‌ای مطرح شده است ولی دلایل وجود یک نظام آموزش فنی و حرفه‌ای که بیشتر مورد تأکید بوده مورد توجه قرار نگرفته است. سازمان فنی و حرفه‌ای کشور همانند دیگر دستگاه‌های (چند وزارتخانه و سازمان) ارائه‌دهنده آموزش فنی و حرفه‌ای یک مجری آموزش و تربیت فنی و حرفه‌ای است، دلایل، ضرورت‌ها، محتوا و چارچوب‌های این نظام باید با همکاری همه ارائه‌دهندگان تعیین شود.

* این بند در نسخه دست‌نویس نمایندگان طراح مکتوب شده، درحالی که در نسخه تایپ شده که در اختیار همه نمایندگان قرار می‌گیرد بعد از بند «۳» بند «۵» آمده و بند «۴» از قلم افتاده است. بند «۵» - به موجب مواد (۱۰۷) و (۱۰۸) قانون کار جمهوری اسلامی ایران سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای عهده‌دار آموزش مهارتی به جوانان و کارجویان غیرماهر معرفی شده است.

ماده (۱۰۷)

در اجرای اهداف قانون اساسی و به‌منظور اشتغال مولد و مستمر جویندگان کار و نیز بالا بردن دانش فنی کارگران، وزارت کار و امور اجتماعی مکلف است امکانات آموزشی لازم را فراهم سازد. تبصره - وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذینفع موظف به همکاری‌های لازم با وزارت کار و امور اجتماعی می‌باشند.

ماده (۱۰۸)

وزارت کار و امور اجتماعی موظف است برحسب نیاز و با توجه به استقرار نوع صنعت موجود در نقاط مختلف کشور برای ایجاد و توسعه مراکز کارآموزی ذیل در سطوح مختلف مهارت اقدام نماید:

الف) مراکز کارآموزی پایه برای آموزش کارگران و کارجویان غیرماهر،

ب) مراکز کارآموزی تکمیل مهارت و تخصص‌های موردی برای بازآموزی، ارتقای مهارت و تعلیم تخصص‌های پیشرفته به کارگران و کارجویان نیمه‌ماهر، ماهر و مربیان آموزش حرفه‌ای،

ج) مراکز تربیت مربی برای آموزش مربیان مراکز کارآموزی،

د) مراکز کارآموزی خاص معلولین و جانبازان با همکاری وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذیربط (مانند وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، بنیادشهید، بنیاد جانبازان و...).

این بند ارتباطی با طرح ارائه شده ندارد و نمی‌توان آنرا توصیه‌کننده طرح دانست. به دلیل آن که بخش غیررسمی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای قسمتی از انواع آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است. همچنین براساس مواد (۱۰۷) و (۱۰۸) قانون کار، وزارت کار و امور اجتماعی وظیفه آموزش کارگران و کارجویان غیرماهر و کارآموزی تکمیل مهارت کارگران و کارجویان را برعهده دارد نه جوانان.

در قانون اهداف و وظایف آموزش و پرورش (بند «ب» ماده (۳)) و قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (بندهای «ب»، «ج»، «د» و «ه» ماده (۱) و جزء «۱» بند «ج» ماده (۲)) آموزش جوانان وظیفه اصلی این دو دستگاه است.

بند «ب» ماده (۳) قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش مقرر می‌دارد:

ب) آموزش نیمه‌تخصصی به دو بخش علمی و علمی - عملی (فنی و حرفه‌ای) به شرح ذیل تقسیم می‌شود:

۱. آموزش علمی عبارت است از آموزش‌هایی که با توجه به اهداف آموزش‌های دوره متوسطه ضمن تکمیل آموزش‌های عمومی با فراهم آوردن مبانی و زمینه‌های فراگیری علوم نظری، فرد را از طریق تقویت روحیه استدلال و تفکر با مبادی علوم و فنون آشنا و او را برای طی مدارج عالی آماده می‌سازد.
۲. آموزش علمی - عملی (فنی و حرفه‌ای) عبارت است از آموزش‌هایی که فرد را بر مبنای تعلیم مهارت‌هایی که جنبه کاربردی و عملی دارد جهت احراز شغل و یا حرفه معینی آماده می‌سازد و یا بر کارآیی و توانایی افراد شاغل به فنون و حرف می‌افزاید.

تبصره «۱» - جهت اشاعه آموزش‌های علمی - عملی (فنی و حرفه‌ای) و ایجاد جاذبه برای ورود به این آموزش‌ها امکان ادامه تحصیل فارغ‌التحصیلان این بخش تا عالی‌ترین سطوح آموزشی باید فراهم گردد.

(ماده (۱) بند «ب»، «ج»، «د» و «ه» و جزء «۱» بند «ج» قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مقرر می‌دارد:

ب) اعتلای موقعیت آموزشی، علمی و فنی کشور،

د) تأمین نیروی انسانی متخصص و توسعه منابع انسانی کشور،

ه) ارتقای سطح دانش و مهارت‌های فنی و توسعه و ترویج فرهنگ تفکر علمی در جامعه.

جزء «۱» بند «ج» - مشارکت فعال در فرآیند سیاستگذاری نظام آموزش و توسعه نیروی انسانی کشور به‌منظور ایجاد هماهنگی لازم بین برنامه‌های سطوح مختلف آموزش کشور).

بند «۶» - ایجاد ساختار دیگری تحت عنوان «سازمان ملی مهارت» که در برنامه دولت و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی قید شده و در کمیسیون‌های آموزش و امور اجتماعی طرح گردیده ضرورتی ندارد و با یک ساختار منعطف چون «شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای» متشکل از چند وزارتخانه و دستگاه مرتبط می‌توان از ایجاد ساختارهای موازی و بیشتر شدن روند بوروکراسی اداری جلوگیری نمود. این شورا تحت نام «شورای عالی هماهنگی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای» در لایحه‌ای در سال ۱۳۵۹ تصویب شده بود، اما در سال ۱۳۶۰ اولین شورا تشکیل اما آن لایحه به‌صورت قانون تصویب نشد و این موضوع تا قانون سوم در سال ۱۳۷۹ طول کشید.

موضوع ایجاد سازمان ملی مهارت در کمیسیون آموزش و تحقیقات به‌عنوان کمیسیون فرعی مطرح و رد شده است. این طرح در کمیسیون اجتماعی مورد پذیرش قرار گرفت که هم‌اکنون شواهد حاکی از آن است که با توجه به ماهیت اجرایی آن دولت با آن مخالف است.

از طرفی پیشینه تاریخی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای حاکی از آن است که تشکیل شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با توجه به انحلال آن و تشکیل ستاد و انحلال آن نشان‌دهنده عدم کارآیی ایجاد شورا و یا ستاد بین‌دستگاهی است.

براساس بند «د» ماده (۲۱) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم، علاوه بر هماهنگی در سیاستگذاری، هماهنگی در مدیریت برنامه‌ریزی نیز باید ایجاد گردد، که در این طرح به آن اشاره نشده است.

همچنین طرح توجیهی تنها دلیل تشکیل «شورا» را عدم ضرورت ایجاد ساختار جدید و ایجاد ساختار موازی عنوان کرده است ولی به سایر عوامل از جمله نقاط قوت و نقاط ضعف احتمالی شورا اشاره نکرده است.

بند «۷» - دسترسی به آموزش‌های کوتاه‌مدت فنی و حرفه‌ای بایستی برای همه اقشار جامعه بازتعریف شود. ورود بیش از حد وزارت علوم و دانشگاه جامع علمی و کاربردی در این زمینه باعث می‌شود آموزش‌های مهارتی به سمت آموزش‌های تئوریک شیب پیدا کند، لذا به نظر می‌رسد که بایستی آموزش‌های غیررسمی فنی و حرفه‌ای با رویکرد ۷۰ درصد آموزش علمی و ۳۰ درصد آموزش تئوری به همراه آموزش‌های رسمی فنی و حرفه‌ای و ... وجود داشته باشد و در کنار آن با اجرای نظام صلاحیت حرفه‌ای ورود نظام‌مند نیروی کار را به بازار کار تسهیل

نمود. بدین ترتیب که برای مدارک دانشگاهی در سطوح مختلف صلاحیت حرفه‌ای به همراه با تجربه و مهارت درجاتی در نظر گرفته شود. مانند الگوی تمام کشورهای پیشرفته دنیا تا ورود نیروی کار به بازار کار مشخص شود. در این کشورها نظام دستمزد نیروی کار نیز تابعی از این صلاحیت‌هاست و نظام دستمزد برحسب سابقه و مهارت تعریف می‌شود.

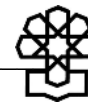
بحث بازتعریف دسترسی به آموزش‌های کوتاه‌مدت نیاز به تبیین دارد. مشخص نیست وزارت علوم به چه حوزه‌ای ورود بیش از حد داشته است؟ آیا به آموزش‌های کوتاه‌مدت ورود داشته است؟ قطعاً وزارت علوم به حوزه آموزش غیررسمی و کوتاه‌مدت ورود نکرده است. البته در جهت عکس سازمان فنی و حرفه‌ای در توافق با دانشگاه جامع علمی کاربردی اقدام به ارائه مدرک از پودمان‌های کوتاه‌مدت و یا اقدام به ارائه دوره‌های بلندمدت مانند دانشگاه جامع کرده است. تعیین رویکرد سازمان فنی و حرفه‌ای در ارائه آموزش‌های عملی و تئوری با نسبت ۷۰ به ۳۰ باید با توجه به استانداردهای بین‌المللی و با توجه به رشته‌ها صورت پذیرد که محل بررسی آن در مجلس محترم نیست، اما اشاره به این موضوع که در آموزش‌های رسمی نیز باید این اتفاق صورت پذیرد، محل ابهام است.

در این بند به ضرورت اجرای نظام صلاحیت حرفه‌ای اشاره شده ولی در متن طرح به این نظام، ضرورت‌ها، اصول، اهداف، سطوح، شاخص‌ها، قلمروها اشاره نشده است.

بند «۸» - در مطالعات تطبیقی مشخص گردید در کشورهای موفق دنیا گواهینامه‌های صلاحیت حرفه‌ای و سنجش آموزش‌ها تنها برعهده یک ارگان قرار دارد و همه زیرنظام‌های اشتغال برای به‌کارگیری نیروی انسانی خود، از آن تبعیت می‌نمایند. در ساختار بین‌المللی تنها نام مشخص شده به اختصار VET یا TEVET تعریف شده و به مفهوم آموزش فنی و حرفه‌ای و نظام‌هایی تحت عنوان مهارت و فناوری و این قبیل عبارات بازشناسی نمی‌شود.

براساس تعریف ارائه شده ازسوی یونسکو (سازمان علمی، فرهنگی آموزش ملل متحد) واژه TVET به معنی آموزش و تربیت فنی و حرفه‌ای یک واژه پذیرفته شده و بین‌المللی است، به نظر می‌رسد تدوین‌کنندگان طرح به اشتباه این واژه را TEVET مرقوم کرده باشند. در هر حال واژه VET و یا هر واژه دیگر بیشتر جنبه منطقه‌ای و سازمانی دارد.

نکته دیگر آنکه مستندی برای اینکه سازمان فنی و حرفه‌ای ارائه گواهینامه‌های مربوط به بخش خود و دیگر دستگاه‌های رسمی ارائه‌دهنده آموزش فنی و حرفه‌ای را برعهده بگیرد ارائه نشده است.

متن «طرح قانون آموزش‌های فنی و حرفه‌ای»

ماده (۱)

قانون آموزش‌های فنی و حرفه‌ای به‌منظور فراهم آوردن ساختار منسجم و رسمی، برای توانمندسازی نیروی انسانی و تربیت نیروی انسانی متخصص، ماهر و کارآفرین و همچنین ایجاد هماهنگی در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای توسط بخش‌های مختلف دولتی و غیردولتی و ایجاد نظام مطلوب اعمال نظارت و راهنمایی فعالیت‌های آموزش فنی و حرفه‌ای و ایجاد و اجرای نظام صلاحیت حرفه‌ای و نظام احراز اشتغال تصویب و براساس این قانون شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای انجام فعالیت‌های زیر تشکیل می‌گردد:

- طرح آموزش‌های فنی و حرفه‌ای اگر به معنای واقعی در ارتباط با سیاستگذاری و هماهنگی این آموزش‌ها طراحی شده است نباید به موضوع ایجاد ساختار بپردازد. در ابتدای ماده (۱) هدف طرح ایجاد ساختار منسجم و رسمی عنوان شده است.

- هدف از ساختار توانمندسازی نیروی انسانی و هماهنگی در این آموزش‌ها و ایجاد نظام مطلوب، اعمال نظارت و ایجاد نظام صلاحیت حرفه‌ای و نظام اشتغال بیان شده است درحالی که توجه به تغییر ساختار موجب تحقق این اهداف نمی‌شود. به‌علاوه ساختار مورد نظر با توجه به مجموعه بندهای طرح مخالف اصل هفتادوپنجم قانون اساسی است.

- براساس بند «۲» سیاست‌های کلی اشتغال تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآفرین وظیفه مجموعه نظام آموزشی (اعم از آموزش و پرورش، آموزش عالی، آموزش فنی و حرفه‌ای) می‌باشد. بنابراین نظام آموزش فنی و حرفه‌ای با همکاری با دیگر نظام‌های آموزشی باید درصدد انجام این وظیفه باشد.

- منظور از ایجاد هماهنگی در این ماده مشخص نیست. هماهنگی می‌تواند در مدیریت، اجرا، سیاستگذاری، منابع انسانی، منابع مالی و ... باشد.

- براساس ماده (۲۱) قانون برنامه پنجم توسعه نهاد سیاستگذار (متولی آموزش فنی و حرفه‌ای) وظیفه هماهنگی در سیاستگذاری و مدیریت برنامه‌ریزی را برعهده دارد و هماهنگی در دیگر مؤلفه‌های آموزش فنی و حرفه‌ای مورد نظر نبوده است. بنابراین بهتر است ابتدا قانون نظام جامع آموزش فنی و حرفه‌ای تصویب شود تا این واژگان مورد توجه قرار گیرند.

- مطابق با صدر ماده (۲۱) قانون برنامه پنجم توسعه، گسترش شایستگی‌های حرفه‌ای از ملزومات و ضروریات تشکیل نظام و تشکیل نهاد متولی است که در این طرح به آن اشاره نشده است.

- بر طبق این ماده همچنین دولت موظف است به وظایف مذکور عمل کند، درحالی که این طرح

بخشی از دولت (سازمان فنی و حرفه‌ای) را موظف کرده تا تمام این وظایف را انجام دهد که این امر تغییر قانون برنامه محسوب شده و نیازمند نصاب دوسوم رأی نمایندگان در تصویب طرح است.

- نظام مطلوب، معیار و مشخصه‌های آن بیان نشده‌اند تا چگونگی ایجاد آن مشخص گردد.

- در طراحی پیش‌نویس اولیه نظام صلاحیت حرفه‌ای، نظام احراز اشتغال و دیگر نظام‌ها که در دولت قبل به تصویب هیئت وزیران رسید، همه دستگاه‌های مجری مشارکت نداشته‌اند، بنابراین به معنای واقعی دیگر نظام‌های آموزشی مورد توجه قرار نگرفته‌اند. برای مثال وزارت آموزش و پرورش در طرح تحول بنیادین ۶ زیرنظام را مورد توجه قرار داده (برنامه درسی، تربیت معلم و منابع انسانی، راهبری و مدیریت، تأمین و تخصیص منابع، تأمین فضا و تجهیزات، پژوهش و ارزشیابی) که می‌توان به این نظام ارتباط با بازار کار را هم اضافه کرد. همچنین ممکن است وزارت علوم زیرنظام‌های دیگری را در نظر داشته باشد، که در این طرح مورد توجه قرار نگرفته است.

- قلمرو فعالیت شورای عالی فنی و حرفه‌ای مشخص نیست؟ آیا شورای عالی هماهنگی است؟

یا شورای عالی برنامه‌ریزی یا شورای عالی گسترش یا ...؟

توجه به این نکته ضروری است که ممکن است برخی از وظایف شورای عالی مطروحه در این طرح با وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی تداخل پیدا کنند، که در این صورت باید شورای عالی انقلاب فرهنگی برخی از اختیارات خود را به این شورا تفویض کند. برای مثال آموزش‌های فنی و حرفه‌ای باید مبتنی بر فلسفه تربیت حرفه‌ای باشد که این امر نیازمند مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی است که تأثیرگذار در سیاستگذاری است، لذا اگر این شورا بخواهد این وظیفه را انجام دهد باید مجوزش را از شورای عالی انقلاب فرهنگی کسب کند.

- بیان اهداف و مقاصد طرح در صدر این ماده بیشتر با مفاد مقدمه توجیهی مشابهت دارد و

دربردارنده ضابطه خاصی نیست و بهتر است از این ماده حذف شود.

الف) ایجاد انسجام در سیاستگذاری، برنامه‌ریزی، گسترش، نظارت و پشتیبانی در تمام آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارتی اعم از آموزش‌های غیررسمی کوتاه‌مدت و آموزش‌های رسمی و تکمیلی بین سطوح تحصیلی به نحوی که نیازهای نیروی انسانی بازار کار را برآورده نماید.

- در این بند واژگانی جدید با برداشت‌هایی جدید به کار رفته است که نیازمند تعریف است،

واژه‌هایی همچون آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، آموزش فنی و حرفه‌ای رسمی، غیررسمی، سازمان‌نایافته، نظام صلاحیت حرفه‌ای، نظام اشتغال، آموزش تکمیلی بین سطوح تحصیلی، آموزش

غیررسمی کوتاه‌مدت، مراکز آموزشی، مراکز سنجش، نظارت و ارزیابی و... که تعریف نشده‌اند.

- براساس بند «د» ماده (۲۱) قانون برنامه پنجم توسعه یک نهاد می‌تواند برای سیاستگذاری و مدیریت در برنامه‌ریزی در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای ایجاد شود لکن گستره مطروحه در این طرح نیازمند به دوسوم رأی نمایندگان جهت تغییر در بندهای دیگر و صدر ماده (۲۱) است.

ب) سیاستگذاری، برنامه‌ریزی، گسترش، ممیزی، استانداردسازی، نظارت و ارزیابی و تدوین ضوابط اجرای آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و استقرار و نظارت بر نظام صلاحیت حرفه‌ای.

- تدوین، تصویب و تعیین ضوابط (ضابطه‌گذاری) با توجه به نظرات متعدد شورای نگهبان در صلاحیت قوه مقننه است و تفویض آن به نهادهای دیگر مغایر با اصل هشتادوپنجم قانون اساسی است.

- این موارد با برخی از قوانین موجود حاکم بر دستگاه‌های اجرایی تعارض دارد. برای نمونه تصویب برنامه‌های درسی در وزارت آموزش و پرورش برعهده شورای عالی آموزش و پرورش است، البته استانداردهای شایستگی حرفه و ارزشیابی حرفه‌ای توسط دستگاه بالاتر دیگری می‌تواند به تصویب برسد، ولی استانداردهای آموزشی و برنامه درسی با توجه به مخاطبان و ویژگی‌های تربیتی آنان باید به تصویب شورای عالی آموزش و پرورش برسد (طبق قانون).

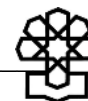
- مشخص نیست منظور از گسترش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای چیست؟ بسیاری از اوقات نیازمند بار مالی است و برخی موارد تداخل وظایف دستگاهی را ایجاد می‌کند، بنابراین حیطه گسترش باید شفاف بیان شود. ازسوی دیگر، براساس این طرح سازمان فنی و حرفه‌ای خودش تدوین‌کننده، استقراردهنده، مجری و ناظر صلاحیت حرفه‌ای خواهد بود که با اهداف نظام آموزش فنی و حرفه‌ای تعارض دارد. هر چند که ظاهراً این از وظایف شورا برشمرده شده است، لکن مجری، شورا نیست بلکه سازمان فنی و حرفه‌ای است.

پ) فراهم نمودن بستر، زمینه و امکانات لازم برای آموزش مادام‌العمر افراد جامعه در حوزه‌های تخصصی و شغلی نیروی انسانی شاغل در بخش‌های مختلف قانون کشوری، لشگری و قانون کار.

- توجه به یادگیری مادام‌العمر موضوع مهم و بسیار مطلوبی است، اما آنچه در طرح به آن توجه شده است یادگیری مادام‌العمر نیست بلکه آموزش مادام‌العمر است درحالی که در اسناد بین‌المللی نیز به یادگیری مادام‌العمر توجه شده است. از این منظر بخش سازمان نیافته آموزش فنی و حرفه‌ای بسیار مهم تلقی می‌شود.

- نکته مهم در یادگیری مادام‌العمر این است که یادگیرنده روش‌های یادگیری را بداند و بتواند از هر فضا و محیطی یادگیری داشته و سپس صلاحیت حرفه‌ای به آن وجاهت قانونی ببخشد، هدف

- این نیست که یک سازمان به همه افراد ۱۵ تا ۶۵ سال به طور مرتب آموزش بدهد.
- در این بند آموزش برای همه^۱ EFA و یادگیری مادام‌العمر^۲ LLL با هم خلط شده‌اند.
- موضوع قابل تأمل دیگر نیروهای شاغل در بخش‌های لشگری، کشوری و حوزه‌های تحت پوشش قانون کار (بخش خصوصی) است، چطور این سازمان می‌تواند همه دستگاه‌ها و وزارتخانه‌ها را مورد بررسی و تأیید قرار دهد؟ قوانین امور اداری و استخدامی، قانون مدیریت خدمات کشوری دستخوش تغییرات گسترده می‌شوند.
- در قوانین موضوعه، قانونی تحت عنوان «قانون لشگری و کشوری» وجود ندارد.
- ت) انعطاف و پویایی لازم متناسب با مقتضیات و فناوری روز و جامعه و حوزه‌های شغلی، شرایط شغلی، شرایط محیطی، بومی و آمایش سرزمین و آینده‌پژوهی و استانداردهای شغلی و حرفه‌ای و رصد فعالیت‌های آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در بخش‌های مختلف کشور اعم از دولت، عمومی، تعاونی و خصوصی با رویکرد استانداردهای بین‌المللی.
- این بند جزء اصول آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است نه فعالیت‌ها و وظایف شورا. واژه انعطاف و پویایی که به کل اجزای این بند حاکم است به همه موضوعات مطروحه تسری دارد لذا همه موضوعات این بند معنای «اصول نظام آموزشی» را دارند. بنابراین با توجه به اینکه در این طرح اصول آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بیان نشده است بهتر است که این بند حذف شود و یا در یک ماده جداگانه اصول این آموزش‌ها ارائه شود.
- البته به نظر می‌رسد از ابتدای عبارت «رصد فعالیت‌ها» به پویایی و انعطاف مربوط نیست و اشتباه در جمله‌بندی می‌باشد، که در این صورت بخش دیگری از شرح وظایف جدیدی است که برای سازمان فنی و حرفه‌ای در نظر گرفته شده است.
- اصطلاحات به کار رفته در این بند مناسب نیستند. بهتر است به جای عبارت «بخش‌های مختلف اعم از دولت، .....» عبارت «اعم از دولتی و غیردولتی» به کار گرفته شود. مضافاً آنکه منظور از بخش عمومی چندان مشخص نیست و تا حد زیادی با بخش دولتی همپوشانی دارد.
- ث) تصویب و تعیین ضوابط و شرایط «نظام صلاحیت حرفه‌ای» دوره‌های آموزش تکمیلی بین سطوح تحصیلی و تدوین شرایط احراز اشتغال برای نیروی انسانی شاغل در سه بخش قانون خدمات کشوری، نیروهای مسلح و قانون کار.
- ایراد وارد به بند «ب» درخصوص صلاحیت قوه مقننه برای ضابطه‌گذاری بر این بند نیز وارد است.
- در این بند دوره‌های آموزش بین سطوح تحصیلی ابهام دارد.

- موضوع تحصیل (سطوح آموزشی) و سطوح حرفه‌ای (در نظام صلاحیت حرفه‌ای) دو موضوع مجزاست، که هر کدام باید تعیین تکلیف و روشن شوند. برای نمونه در سطح بین‌المللی، استاندارد بین‌المللی آموزش (Isced) برای تعیین سطوح آموزشی است و استاندارد بین‌المللی طبقه‌بندی مشاغل (ISCO) برای سطوح مشاغل و حرف است.

- منظور از شرایط احراز اشتغال مشخص نیست و رابطه آن با استخدام در دستگاه‌های مشمول قانون مدیریت خدمات کشوری (مصوب ۱۳۸۶) و نیز استخدام در نیروهای مسلح مشخص نمی‌باشد. قانونگذار برای ورود به خدمت در این نهادها از واژه استخدام به جای اشتغال استفاده نموده است.

- تدوین شرایط احراز اشتغال برای سه بخش مشمولین قانون خدمات کشوری، لشگری و قانون کار گستره بسیار وسیعی است که جای تأمل دارد.

- تعیین ضوابط احراز اشتغال در صلاحیت شورای عالی با ترکیب مذکور در طرح نیست. این امر در فصل ششم قانون مدیریت خدمات کشوری با عنوان ورود به خدمت، دارای احکام مشخصی می‌باشد. این امر در مورد استخدام در نیروهای مسلح نیز صادق است.

- «قانون خدمات کشوری» اشتباه است، به «قانون مدیریت خدمات کشوری» اصلاح شود.

ج) نظارت بر کلیه فعالیت‌ها؛ از قبیل استانداردسازی، سنجش آموزش فنی و حرفه‌ای و صلاحیت حرفه‌ای در کلیه دستگاه‌های اجرایی به‌منظور یکسان‌سازی فعالیت‌های آموزش فنی و حرفه‌ای.

- موضوعات مورد نظر در بندهای «الف» و «ل» ماده (۱) با توجه به گستردگی نهادهای ارائه‌کننده آموزش فنی و حرفه‌ای از جمله، بیش از ۶۰۰۰ هنرستان، ۸۰۰ مرکز دولتی فنی و حرفه‌ای، ۱۶۷ مرکز دانشگاه فنی و حرفه‌ای، ۱۵۰۰۰ مرکز آموزشگاه آزاد، ۹۹۷ مرکز دانشگاه جامع علمی کاربردی، و مراکز وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی، بهداشت و درمان، صنایع و معادن و... آن هم نظارت بر چند مسئله مهم از جمله استانداردسازی، (که مشخص نیست منظور چه نوع استاندارد می‌باشد، استاندارد آموزش، استاندارد فضا، استاندارد تجهیزات و .....) سنجش آموزش (که در متن بیان نشده است که قرار است چه چیزی در آموزش فنی و حرفه‌ای مورد سنجش قرار گیرد) در حد وسع و توان یک سازمان مانند سازمان فنی و حرفه‌ای که خود بخش کوچکی از یک وزارتخانه است، نمی‌باشد.

چ) اتخاذ سیاست‌ها و برنامه‌های فرهنگی به‌منظور اشاعه و نهادینه‌سازی فرهنگ کسب و کار مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و اخلاق حرفه‌ای و توسعه کمی و کیفی آموزش‌های مهارت‌محور

در جامعه با همکاری رسانه ملی.

- درخصوص وظایف مربوط به این بند مشخص نیست که ارتباط این نهاد با «شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی» موضوع ماده (۷۵) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه (مصوب ۱۳۸۹) که وظیفه تبادل نظر دولت و بخش‌های خصوصی و تعاونی و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی این بخش‌ها، بررسی و رفع موانع کسب‌وکار و اتخاذ تصمیم مؤثر برای اقدامات لازم در چارچوب قوانین و مقررات موجود و ارائه پیشنهادهای و راهکارهای اجرایی مناسب به مراجع ذیربط است، چیست؟

- احصای رسانه ملی از میان همه نهادها محدود کردن گستره این همکاری‌هاست. موضوعات بسیار بزرگی که در این طرح ارائه شده نیازمند همکاری تمام دستگاه است.

ماده (۲)

اعضای شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با ترکیب ذیل تشکیل می‌گردند:

معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس‌جمهور (رئیس شورای عالی)، وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی (نایب‌رئیس شورای عالی)، رئیس سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور (دبیر شورای عالی)، وزیر بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزیر آموزش و پرورش، وزیر صنعت، معدن و تجارت، وزیر جهاد کشاورزی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس سازمان صداوسیما، رئیس دانشگاه جامع علمی و کاربردی، رئیس دانشگاه فنی و حرفه‌ای یک نفر از رؤسای تشکلهای قانونی کارفرمایی و یک نفر از رؤسای تشکلهای قانونی کارگری کشور (بنا به تشخیص وزیر تعاون و کار)

- عبارت «معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس‌جمهور» با توجه به اینکه «معاونت» نهاد و ارگان است نه شخص باید به معاون توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس‌جمهور (به‌عنوان یکی از اعضا) اصلاح شود.

- واژه «اعضای» از ابتدای ماده باید حذف شود تا معنی عبارت درست باشد.

- نکته بسیار مهم در این ماده ماهیت این شورا و جایگاه مصوبات این شورا است. براساس اصل یکصدوسی‌و‌هشتم قانون اساسی دولت می‌تواند تصویب برخی از امور مربوط به وظایف خود را به کمیسیون‌های متشکل از چند وزیر واگذار نماید، مصوبات این کمیسیون‌ها در محدوده قوانین پس از تأیید رئیس‌جمهور لازم‌الاجراست، بنابراین با توجه به عضویت اعضای متشکل از وزیر و غیروزیر در این شورا و عدم عضویت رئیس‌جمهور در آن و تصریح تبصره «۱» ماده (۲)

این طرح بر لازم‌الاجرا بودن مصوبات این شورا برای کلیه دستگاه‌های اجرایی ماهیت مصوبات این شورا مشخص نیست و چون مشمول عنوان آیین‌نامه نمی‌باشد محل اشکال است.

- حضور نمایندگانی از کمیسیون‌های آموزش و تحقیقات و اجتماعی به‌عنوان عضو ناظر و بدون حق رأی در شورا پیشنهاد می‌گردد.

- تعیین معاون توسعه انسانی رئیس‌جمهور به‌عنوان رئیس شورا محل ابهام است. به‌علاوه رئیس شورا بهتر است توسط دولت با ارائه لایحه به مجلس انتخاب شود. در غیر این‌صورت با توجه به تجارب قبلی و تعدد مجریان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بهتر است رئیس شورا رئیس‌جمهور یا معاون اول رئیس‌جمهور باشد و دبیر شورا یک نفر از وزرا باشد. در این ماده سهم ذینفعان اصلی همانند کارفرمایان، صنعت و ... نسبت به بخش آموزش رسمی کمرنگ‌تر دیده شده است.

تبصره «۱» - مصوبات شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای کلیه دستگاه‌های اجرایی لازم‌الاجرا می‌باشد.

- مصوبات ممکن است بار مالی داشته باشد و یا خارج از شرح وظایف دستگاه‌ها باشد، بنابراین بهتر است گفته شود در چارچوب وظایف و با توجه به اعتبارات دستگاه، مصوبات لازم‌الاجرا باشد.

تبصره «۲» - شورای برنامه‌ریزی درسی و آموزش‌های فنی و حرفه‌ای متشکل از معاونین ذیربط وزیر و رؤسای سازمان‌های ذکر شده در ماده (۲)، به‌عنوان مرجع تدوین پیش‌نویس دستورالعمل‌ها، آیین‌نامه‌ها و مصوبات شورای عالی و همچنین مرجع برنامه‌های آموزشی و درسی، زیرنظر شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای فعالیت کرده و برای تصمیمات شورای عالی تسهیل‌سازی کارشناسی می‌نماید.

- منظور از معاونین ذیربط وزیر در ترکیب شورای برنامه‌ریزی درسی مبهم است، معلوم نیست کدام وزیر؟ بنابراین بهتر است عبارت «معاونین ذیربط وزرا» جایگزین شود.

- عبارت شورای عالی برنامه‌ریزی درسی که ظاهراً از نهادهای زیرمجموعه شورای عالی آموزش فنی و حرفه‌ای است ابهام دارد. مشخص نیست منظور برنامه‌ریزی درسی است یا برنامه‌ریزی آموزشی یا گسترش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای.

- شورای برنامه‌ریزی درسی باید در ابتدا تعریف شود و قلمرو آن مشخص گردد، مضافاً آن که با توجه به نظام آموزش فنی و حرفه‌ای شوراهای دیگری نیز براساس خرده‌نظام‌های فنی و حرفه‌ای موضوعیت دارند (مانند نیروی انسانی، پژوهش، گسترش، فضا و تجهیزات و ...).

- عبارت تسهیل‌سازی کارشناسی برای شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای عبارت دقیق و روانی نیست و نیاز به اصلاح دارد.

ماده (۳)

با توجه به اصل عدم توسعه ساختارهای موازی و اضافه در دولت، سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور در دو بخش آموزش و نظارت، زیر نظر وزیر تعاون کار و رفاه اجتماعی ضمن تربیت افراد ماهر، کارآ و اثربخش در بخش‌های مختلف صنعت، خدمات، کشاورزی و فرهنگ هنر و براساس استانداردهای شغلی، فرهنگ ارزشی - بومی و نیاز بازار کار داخلی و تقاضای بازارهای بین‌المللی و منطقه‌ای متناسب با نظام اشتغال کشور و ارزش‌های ایرانی - اسلامی وظایف زیر را نیز برعهده دارد.

- این ماده در حقیقت ایجاد تغییر در ساختار سازمان فنی و حرفه‌ای است که علی‌القاعده در این پیشنهاد نباید مطرح شود، در صورت نیاز پس از تصویب طرح، شورای مذکور در طرح باید در این‌باره تصمیم‌گیری نماید.

- با توجه به این امر که سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای تاکنون اساسنامه مصوب نداشته است لذا باید ابتدا طرح توجیهی و امکان‌سنجی اجرای این وظایف توسط سازمان فنی و حرفه‌ای به مجلس ارائه شده و با توجه به نتایج آن، تفویض وظایف جدید صورت گیرد.

- تجربیات تشکیل شوراهای و ستاد و انحلال آن و همچنین بررسی آسیب‌شناسی عدم تشکیل نهاد سیاستگذار نشان می‌دهد به دلیل بخشی‌نگری ارائه‌دهندگان آموزش فنی و حرفه‌ای در سه دهه اخیر تشکیل نهاد سیاستگذار تاکنون محقق نشده است. بنابراین تفویض اختیارات وسیع دیگر به یک نهاد آن هم نهاد ارائه‌دهنده آموزش‌های غیررسمی برای نظارت و سنجش فعالیت‌های ارائه‌دهندگان رسمی و بخش خصوصی با موفقیت همراه نخواهد بود. تجربه تشکیل سازمان ملی مهارت و لغو آن توسط مجلس، نشانگر عدم صلاحیت سازمان در تعیین مفاد آموزش می‌باشد. نظارت هم که تابعی از اصل آموزش است بر حوزه‌های رسمی و عالی توسط سازمان پایین‌دستی امکانپذیر نیست.

الف) نیازسنجی، شناسایی ظرفیت‌ها و امکانات آموزشی برای ایجاد تنوع، به روز کردن و استانداردسازی کلیه آموزش‌های مهارتی و فنی و حرفه‌ای کشور در تمام بخش‌ها و زیربخش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و ارائه استاندارد برای دوره‌های آموزشی، به کلیه متولیان امر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای دولتی، عمومی و غیردولتی.

- هر کدام از این وظایف خارج از توان یک سازمان که متولی آموزش غیررسمی فنی و

حرفه‌ای است، می‌باشد.

- تهیه استانداردهای آموزشی و تصویب آن از جمله وظایف دیگر دستگاه‌های ارائه‌دهنده آموزش فنی و حرفه‌ای از جمله آموزش عالی، آموزش و پرورش و ... است.

- بازوی اجرایی نهاد سیاستگذار (سازمان یا شورا) باید استانداردهای ارزشیابی و شایستگی‌های حرفه را براساس نظام صلاحیت حرفه‌ای به تصویب برساند و استانداردهای آموزشی متناسب با نوع مخاطبان، نیازهای منطقه‌ای توسط دستگاه مجری به تصویب برسد.

- عبارت کلیه متولیان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای مبهم است. همچنین در عبارت متولیان آموزش عمومی و غیردولتی، باید کاملاً قلمرو معلوم شود.

- «واژه نیازسنجی و شناسایی ظرفیت» مبهم است. ابتدا لازم است شرح وظایف وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به تصویب مجلس برسد. بخشی از وظایف معین شده در طرح ممکن است از کل شرح وظایف وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی بزرگتر باشد، بنابراین با توجه به اینکه هنوز شرح وظایف این وزارتخانه به تصویب مجلس نرسیده است نمی‌توان وظایف یکی از زیرمجموعه‌های آن (سازمان فنی و حرفه‌ای) را مشخص کرد. مضافاً آنکه تعیین شرح وظایف وزارتخانه یا سازمان زیرمجموعه آن از اختیارات دولت است لذا بهتر است ابتدا لایحه شرح وظایف سازمان از سوی دولت ارائه و پس از تصویب آن، به حیطه وظایف سازمان پرداخته شود.

ب) سنجش و ارزیابی برگزاری آزمون برای کلیه دوره‌های مهارتی و فنی و حرفه‌ای در تمام حوزه‌های شغلی کشور (کشوری، لشگری و قانون کار).

- عبارت «سنجش آزمون» و «ارزیابی آزمون» ابهام دارد.

- حوزه مطروحه (کشوری، لشگری، قانون کار) در این بند بسیار گسترده است، مضافاً آنکه امور نظامی و امنیتی در صلاحیت شورا نیست.

- این امر جزء سیاست‌هایی است که نهاد سیاستگذار (شورا) باید برای آن تعیین تکلیف کند.

- دوره‌های مهارتی و فنی و حرفه‌ای در اینجا تعیین قلمرو نشده‌اند.

- این طرح، طرح آموزش فنی و حرفه‌ای است نه آموزش‌های مهارتی.

- تجربه متوسطه کار دانش و بیندستگاهی بودن ارائه آن با همکاری وزارت آموزش و پرورش و سازمان فنی و حرفه‌ای نشان می‌دهد هماهنگی بین این دو دستگاه بعد از دو دهه صورت نگرفته است و مشکل ارزشیابی و سنجش در این حوزه کماکان وجود دارد. بنابراین در شرایطی که فقط یک حوزه کوچک بین‌بخشی با مشکل مواجه است چگونه می‌توان مسئولیت‌های این سازمان را تا این اندازه بزرگ کرد.

- عبارت «در تمام حوزه‌های شغلی کشور (کشوری، لشگری، قانون کار)» مبهم است و با توجه به گستردگی آن مشخص نیست چه حوزه‌هایی را دربر می‌گیرد، زیرا برخی از حوزه‌ها مانند حوزه‌های نظامی و امنیتی در صلاحیت نیروها و فرماندهان نظامی بوده و سازمان فنی و حرفه‌ای در این خصوص صلاحیتی ندارد.

- لازم به ذکر است که این بند بار مالی دارد و مغایر با اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی است.

پ) صدور و تأیید گواهینامه‌های صلاحیت و تعیین سطوح صلاحیت‌های حرفه‌ای برای تمامی دوره‌های آموزش‌های فنی و حرفه‌ای ارائه شده توسط دستگاه‌های مختلف اعم از (وزارت آموزش و پرورش، جهاد کشاورزی، رشته‌های پیراپزشکی بهداشت درمان و آموزش پزشکی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شهرداری‌ها و ...) برای نیروی انسانی.

- برخی از نظام‌های حرفه‌ای از قبیل نظام پزشکی، نظام پرستاری، نظام مهندسی و... مرجع صدور و تأیید گواهینامه‌های صلاحیت و تعیین سطوح صلاحیت حرفه‌ای برای دوره‌های آموزش‌های رشته‌های پیراپزشکی، مهندسی و... است. بنابراین نمی‌توان سازمان مذکور در این بند را صالح برای آموزش و صدور گواهینامه دانست. همچنین در این بند عبارت «و...» بسیار کلی و گسترده بوده و می‌تواند همه دستگاه‌ها و ارگان‌های موجود در کشور را شامل گردد، بنابراین نیاز به احصا و تشخیص دارد.

- نکته مثبت در این بند توجه به صدور و تأیید گواهینامه صلاحیت حرفه‌ای به افراد جهت ورود به بازار کار است، اما برای مقبولیت و امکان اجرای آن باید نهاد فرادستگاهی عهده‌دار این امر باشد.

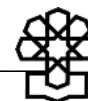
- این بند بار مالی دارد و ابعاد آن بسیار گسترده است.

ت) صدور تأیید گواهینامه‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای و درجات آن، براساس موازین مصوب شده در شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای.

- عبارت صدور تأیید گواهینامه باید به عبارت صدور و تأیید گواهینامه اصلاح شود و عبارت «براساس موازین مصوب شده در شورای عالی» به عبارت «براساس موازین مصوب شورای عالی» اصلاح شود.

- این بند ضرورت ندارد، ابهام دارد و بهتر است حذف شود. این موضوع در بطن بند قبلی نهفته است و این پیش‌زمینه آن است و دیگر نیازی به بند مجدد ندارد.

ث) صدور مجوز برای آموزش‌های غیررسمی و کوتاه‌مدت فنی و حرفه‌ای و مهارتی اعم از کشاورزی، صنعتی، فنی، هنری برای تمامی مراکز غیردولتی و بخش خصوصی که متقاضی امر

آموزش می‌باشند و نظارت بر عملکرد آموزشی و رعایت استانداردها توسط این‌گونه مراکز، با در نظر گرفتن ظرفیت و مزیت‌های ملی و منطقه‌ای و نیازهای بازار کار.

- صدور مجوز برای اجرای آموزش، توسط سازمان فنی و حرفه‌ای برای کلیه دستگاه‌هایی که آموزش غیررسمی فنی و حرفه‌ای ارائه می‌دهند برخلاف قوانین مصوب دستگاه‌ها می‌باشد (به عنوان مثال آموزش ضمن خدمت کارکنان دولت - غیررسمی و کوتاه‌مدت - وظیفه معاونت آموزشی دستگاه می‌باشد) و در ظرفیت این سازمان نیست مگر آنکه در اهداف و وظایف وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی گنجانده شود که آن هم با توجه به بضاعت سازمان منطقی نیست.

- نظارت بر عملکرد آموزشی با توجه به ظرفیت‌های ملی و منطقه‌ای و نیازهای بازار کار، نیازمند همکاری گسترده با سایر دستگاه‌ها، داشتن آمار و اطلاعات دقیق از همه حوزه‌های مذکور، همکاری بسیار نزدیک با بخش خصوصی، آمایش سرزمین و ..... می‌باشد که علاوه بر اینکه در صلاحیت سازمان فنی و حرفه‌ای نیست، نیازمند اعتبارات وسیع و الزام سایر دستگاه‌ها به ارائه اطلاعات و همکاری گسترده با این سازمان است.

- واژه مهارتی هم نیاز به تعریف دارد.

ج) طراحی بسته‌های آموزشی - مهارتی برای آموزش مادام‌العمر کارمندان دولت، مخاطبین مختلف در تمام سطوح تحصیلی و شغلی و دوره‌های آموزشی تکمیلی بین سطوح تحصیلی و آموزش‌های محیط کار، روستایی، شهری، صنایع، پادگان‌ها و اقشار آسیب‌پذیر اجتماعی براساس نظام صلاحیت حرفه‌ای و شرایط احراز اشتغال.

- در این بند مجدداً به آموزش مادام‌العمر اشاره شده است درحالی که باید یادگیری مادام‌العمر مورد توجه قرار می‌گرفت.

- کل کارمندان و مخاطبین در تمام سطوح تحصیلی و شغلی فراتر از حوزه قلمروی آموزش فنی و حرفه‌ای می‌باشد (مانند وکلا) و سازمان فنی و حرفه‌ای نمی‌تواند عهده‌دار این امر باشد.

- چگونه یک سازمان می‌تواند برای تمام سطوح تحصیلی و تمام کارمندان برای آموزش مادام‌العمر همه آنها و همچنین آموزش روستایی، شهری، صنایع، پادگان و .... آن‌هم متناسب با دو نظام دیگر آموزش (آموزش و پرورش، آموزش عالی) ارائه برنامه کند؟

- دوره‌های آموزشی تکمیلی بین سطوح تحصیلی ابهام دارد و پذیرفته شده نیست.

- واژه اقشار آسیب‌پذیر در کنار گروه‌های مذکور در این بند موجه نمی‌باشد، زیرا تعریف

قانونی مشخصی برای این گروه وجود ندارد و مابه‌ازای قانونی برای آن متصور نیست.

- واژه بسته‌های آموزشی شامل کتاب، فیلم، نرم‌افزار، وب‌سایت و دیگر موارد می‌باشد که با

توجه به ظرفیت این سازمان از عهده آن خارج است.

تبصره - سهم آموزش‌های فنی و مهارتی دوره‌های آموزشی تکمیلی بین سطوح در شروع یا در حین کار، در محیط کار، کارگاه و یا مراکز آموزش ۷۰ درصد از کل دوره خواهد بود.

- بهتر است این تبصره حذف شود، چون آموزش تکمیلی بین سطوح تحصیلی که بارها در این طرح به آن اشاره شده است ابهام دارد.

- تعیین نسبت آموزش فنی و حرفه‌ای حین کار به کل دوره از وظایف نهاد سیاستگذار (مثلاً شورا) می‌باشد.

ماده (۴)

دولت موظف است ساختارهای تشکیلاتی مورد نیاز سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای از قبیل مرکز سنجش و آزمون و مرکز تأیید استانداردهای آموزشی بازنگری و اصلاح نموده و در صورت نیاز به پرسنل جدید در ستاد یا ادارات کل استان‌ها، نیروی مورد نیاز را از طریق سایر وزارتخانه‌ها و نهادها و در صورت نیاز با تشخیص شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای از طریق استخدام نیروی جدید تأمین نماید.

- تکلیف دولت به اصلاح و بازنگری در ساختارهای تشکیلاتی مورد نیاز سازمان فنی و حرفه‌ای و نیز استخدام نیروی جدید در صورت نیاز، دارای بار مالی بوده و با توجه به اینکه طریق جبران آن یا تأمین هزینه جدید معلوم نشده است مغایر با اصل هفتادوپنجم قانون اساسی است.

- براساس ماده (۵۱) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه هرگونه به‌کارگیری نیروی انسانی رسمی و پیمانی در دستگاه‌های اجرایی مشمول قانون مدیریت خدمات کشوری ممنوع است. مضاف بر اینکه مطابق تبصره «۱» ماده مذکور تعداد مجوزهای استخدامی برای هر سال در سقف اعتبارات مصوب در قانون بودجه با رعایت مفاد بند «ب» ماده (۲۴) قانون مدیریت خدمات کشوری (مصوب ۱۳۸۶) خواهد بود بنابراین ماده (۴) دارای اشکال می‌باشد.

- با توجه به اینکه سازمان فاقد اساسنامه است تغییر ساختارهای تشکیلاتی در چه پیش‌زمینه‌ای باید اتفاق بیافتد. ؟ اعلام نیاز به تغییر ساختار بهتر است بعد از تشکیل نهاد سیاستگذار (سازمان، شورا و...) توسط دستگاه انجام شود و پذیرش آن منوط به تصویب نهاد سیاستگذار باشد.

- این بند با قوانین سایر دستگاه‌ها تعارض دارد. در صورت اصرار بر وجود آن باید تمام قوانین دستگاه‌ها بازنگری شود، از جمله قانون شورای عالی آموزش و پرورش، قانون تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش.

- این ماده با سیاست کوچک‌سازی دولت تعارض دارد. به‌علاوه تأمین نیاز از سایر دستگاه‌ها باید از سوی دولت پیشنهاد شود.
- پیشنهاد می‌شود نهاد هماهنگ‌کننده به همراه بازوی اجرایی آن، استانداردهای ارزشیابی حرفه را مصوب نمایند و تصویب استاندارد آموزشی و برنامه درسی برعهده ارائه‌دهندگان آموزش فنی و حرفه‌ای باشد.
- تبصره - مرکز تربیت مربی سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای، وظیفه به روزآوری دانش فنی و مهارتی کلیه مربیان دوره‌های فنی و حرفه‌ای دستگاه‌ها را برعهده دارد. اعتبارات مورد نیاز از محل اعتبارات آموزش دستگاه‌های متقاضی کسر و به مرکز تربیت مربی اضافه می‌گردد.
- این تبصره مستلزم افزایش هزینه‌های عمومی بوده و تأمین آن از محل اعتبارات آموزش دستگاه‌های متقاضی در سال جاری، به دلیل اینکه محل مصرف این اعتبارات مشخص شده است، تأمین‌کننده این هزینه نمی‌باشد، لذا تبصره مزبور نیز مغایر با اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی می‌باشد.
- این تبصره ماهیت اساسنامه‌ای دارد، بنابراین اشکالی که در بندهای قبل بیان شد بر این بند نیز وارد است.
- تجهیزات، امکانات و دیگر شرایط لازم برای آموزش کلیه مشاغل و حرف کشور (بیش از ۵۰۰۰ حرفه) در مرکز تربیت مربی سازمان وجود ندارد. برای تربیت مربی در این سطح با توجه به نیازهای مختلف سطوح صلاحیت، ظرفیتی همانند یا بالاتر از ظرفیت دانشگاه فرهنگیان و دانشگاه شهید رجایی در آموزش و پرورش (و همچنین دانشگاه فنی و حرفه‌ای در وزارت علوم که براساس قانون اهداف و وظایف آموزش و پرورش و مستند به ماده (۲۳) قانون برنامه پنجم عهده‌دار این وظیفه است) مورد نیاز است.
- تصمیم‌گیری در مورد اختصاص اعتبارات بودجه سنواتی سایر دستگاه‌ها به این سازمان نمی‌تواند توسط این قانون انجام شود.
- عبارت «به‌روزرسانی» جایگزین عبارت «به روز آمدی» گردد.

ماده (۵)

به‌لحاظ اهمیت و حساسیت صدور مدارک صلاحیت حرفه‌ای، نیروی انسانی شاغل در مرکز سنجش و آزمون سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای براساس شاخص‌های شایستگی و منشور اخلاقی که توسط شورای عالی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای تصویب می‌گردد، انتخاب و به‌کار

گمارده می‌شوند و مشمول قسم‌نامه مشاغل حساس می‌باشند.

- با توجه به اینکه معیاری برای حساسیت و اهمیت زیاد برای مدارک صلاحیت حرفه‌ای وجود ندارد تا نیروی انسانی شاغل در مرکز سنجش و آزمون سازمان فنی و حرفه‌ای در زمره مشاغل حساس محسوب شوند، لذا قسم‌نامه در این زمینه محلی از اعراب ندارد.

- شاخص‌های شایستگی، منشور اخلاقی و قسم‌نامه مشاغل حساس مبهم هستند و نیاز به تعریف دارند.

- مرکز سنجش و مرکز آزمون سازمان فنی و حرفه‌ای هم بعد از تصویب اساسنامه سازمان باید مطرح شوند.

- به نظر می‌رسد که در این حوزه مانند سایر کشورها بهتر است قواعد اخلاق حرفه‌ای تدوین شود.

ماده (۶)

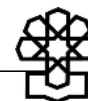
دیپلم‌های فنی و حرفه‌ای آموزش و پرورش و مدارک دوره‌های عالی مهارت و فنی و حرفه‌ای که در دانشگاه جامع علمی - کاربردی و دانشگاه فنی و حرفه‌ای اجرا می‌شوند و توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تأیید می‌گردد، کماکان برای ادامه تحصیل معتبر خواهند بود. در صورت ورود فرد به بازار کار براساس دستورالعمل صلاحیت حرفه‌ای توسط سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای تأیید می‌گردد.

- این ماده نامفهوم بوده و نیاز به اصلاح ویرایشی دارد.

- دارندگان دیپلم کاردانش تعیین تکلیف نشده‌اند با وجود آنکه بیشتر با سازمان فنی و حرفه‌ای مرتبط هستند.

- عبارت «مدارک اجرا می‌شوند» مبهم است. مدارک معمولاً ارائه می‌شوند.

- تفکیکی که در اینجا بین مدارک تحصیلی و صلاحیت حرفه‌ای در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای وجود دارد مبهم است. توضیح آنکه موضوع صلاحیت آموزش فنی و حرفه‌ای، مدارک آموزش فنی و حرفه‌ای، صلاحیت حرفه‌ای، صلاحیت شغلی و موضوعات مشابه نیازمند بررسی و تعریف عملیاتی می‌باشند. اشکال مختلف روابط میان مدارک، گواهینامه‌ها، پروانه و مجوز باید با توجه به جدول ذیل مورد بررسی و نتیجه‌گیری قرار گیرد.

دوره آموزش فنی و حرفه‌ای				شایستگی		صلاحیت		
سازمان نایافته	غیررسمی	رسمی		شغل	حرفه	شغل	حرفه	
		عالی	متوسطه					
								مدرک
								گواهینامه
								پروانه
								مجوز

بدون توجه به این روابط، اجرا دچار مشکل و روابط بین‌دستگاهی مختل می‌شود بنابراین باید این روابط شفاف شود.

ماده (۷)

براساس این قانون کلیه دستگاه‌های اجرایی دولتی و غیردولتی در بخش‌های مختلف اقتصادی منابع قانون کار، قانون نیروهای مسلح و قانون خدمات کشور و قوانین خاص، ملزم به رعایت صلاحیت حرفه‌ای و لحاظ نمودن شرایط احراز اشتغال برای جذب، به‌کارگیری و استخدام نیروی انسانی زیرمجموعه خود می‌باشند.

- با توجه به عدم تعریف و تبیین آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در این طرح امکان شمول آن بر کلیه دستگاه‌های اجرایی دولتی و غیردولتی با توجه به ماهیت دستگاه‌های مذکور و نوع خدمات آنها محل اشکال بوده که این امر در این ماده نیز قابل توجه است.

- نکته مهم دیگر نامفهوم بودن برخی از عبارات است، برای نمونه منظور از «قانون نیروهای مسلح» و «قانون خدمات کشوری» مشخص نمی‌باشد و قوانین مذکور در نظام حقوقی کشور وجود ندارد. همچنین مشخص نیست منظور از «قوانین خاص» کدام قوانین می‌باشد.

- محتوای این ماده باید در قانون کار، لحاظ شود.

- عبارت «منابع قانون کار» مبهم است.

نتیجه‌گیری

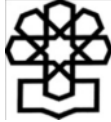
طرح آموزش‌های فنی و حرفه‌ای دارای ایرادات متعدد شکلی و ماهوی است که اصلاح آن نیازمند تشکیل کارگروه کارشناسی با همکاری همه دستگاه‌های ارائه‌دهنده آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است، ازسوی دیگر با توجه به ماهیت اجرایی طرح و با توجه به گستردگی وظایف و اختیارات سازمان فنی و حرفه‌ای، نیازمند پذیرش دولت و دستگاه مطروحه می‌باشد.

پیشنهاد

با توجه به اهمیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و نیاز به هماهنگی و سیاستگذاری واحد در این حوزه و با توجه به بند «۲» سیاست‌های کلی اشتغال بهتر است ابتدا قانون نظام جامع آموزش‌های فنی و حرفه‌ای تدوین و سپس نحوه اجرای آن از سوی دولت با ارائه لایحه مشخص شود.

منابع و مأخذ

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۲. قانون برنامه پنج‌ساله اول توسعه جمهوری اسلامی ایران.
۳. قانون برنامه پنج‌ساله دوم توسعه جمهوری اسلامی ایران.
۴. قانون برنامه پنج‌ساله سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران.
۵. قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران.
۶. قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران.
۷. قانون مدیریت خدمات کشوری.
۸. قانون کار.
۹. لایحه تعیین شرح وظایف وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۰. لایحه اصلاح قانون کار.
۱۱. طرح تشکیل سازمان ملی مهارت.
۱۲. قانون اهداف و وظایف آموزش و پرورش.
۱۳. قانون اهداف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
۱۴. سیاست‌های کلی اشتغال.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۴۶۱

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح آموزش‌های فنی و حرفه‌ای»

نام دفتر: مطالعات اجتماعی (گروه فنی و حرفه‌ای)

تهیه و تدوین‌کنندگان: محبوبه محمدعلی، مهدی اسمعیلی

ناظر علمی: علی اخوان بهبهانی

متقاضی: کمیسیون آموزش، تحقیقات و فناوری

همکاران: دفتر مطالعات حقوقی

اظهار نظر کنندگان خارج از مرکز: سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای، دانشگاه جامع علمی - کاربردی،

دانشگاه فنی و حرفه‌ای وزارت آموزش و پرورش

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی: —

تاریخ شروع مطالعه: ۱۳۹۲/۸/۶

تاریخ خاتمه مطالعه: ۱۳۹۲/۱۰/۳۰

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۱۰/۳۰